

GLOBALIZACIJA KAO NEIZBEŽAN PROCES?²

APSTRAKT

Težnja ljudi da osvoje prostor nije bila samo odraz njihove namere da zagospodare njime, već i da ga iskoriste za zasnivanje višestrukih odnosa. Od XVII stoleća, osvojen prostor je služio za razvoj mnogih formi kapitala koje su dovele do sadašnjih formi globalizacije. Period kolonijalnih osvajanja je predstavljao pokušaj da se ogroman prostor poveže u jednu celinu. Rezultat tog pokušaja je proces globalizacije koji i dalje traje. Nakon Drugog svetskog rata, proces globalizacije je obeležen stvaranjem svetskog društva u kome Srbija treba da igra konstruktivnu ulogu. Sažimanje prostor-vreme i period postmodernizma traže kontrolu upravljanja kapitalom na daljinu. Svetska ekonomska kriza podržava proces globalizacije u pravcu međusobne solidarnosti.

Ključne reči: prostor, kapital, kapitalizam, globalizacija, svetsko društvo, sažimanje prostor-vreme, svetska ekonomska kriza, Srbija

UVOD

Prostor i vreme su oduvek bili u međusobnoj protivrečnosti u odnosu na porast broja stanovnika. Nekada je mali broj ljudi naseljavao određenu oblast koja ih je delila od ogromnog prostora. Vreme je proticalo sporije, a prostor je bio ograničen na polje ljudskih aktivnosti. Drugim rečima, ljudi su poznavali samo prostor koji je služio privređivanju i organizovanju u skupine

1 Ivan Dujić, Magistar pravnih nauka Univerziteta u Beogradu, Master of Science in Latin American Studies at the University of Aberdeen, the United Kingdom; Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail adresa: ivan@diplomacy.bg.ac.rs

2 Ovaj rad je nastao na osnovu eseja koji je napisan tokom studijskog boravka na Univerzitetu Aberdin, Ujedinjeno Kraljevstvo, 2011. godine.

koje su težile da se konstituišu u države. Ljudi su imali više vremena da integrišu prostor za privređivanje radi lakše cirkulacije ljudi i dobara.

Porast broja stanovnika je tražio osvajanje novog i nepoznatog prostora. Zaposjedanje novog prostora je zahtevalo donošenje odluka koje su se ticale eksploatacije ljudi i dobara. Prevedeno na jezik geografskih otkrića i osvajanja u XVI i XVII stoleću, zapadni deo Evrope je upoznao svet. Do početka XX stoleća, kolonijalna politika država zapadnog dela Evrope je težila parcijalizaciji i planiranju osvojenog svetskog prostora što se bitno odrazilo na društva tih država.³

Osvajanje i/ parcijalizacija svetskog prostora od strane zapadnoevropskih država nisu mogli proteći bez uvođenja kapitalizma kao načina zasnivanja proizvodnje i međuljudskih odnosa na lokalnom, nacionalnom, regionalnom i svetskom nivou. Posmatrano kroz uspon i pad države hegemonu, kapitalizam je težio širenju i samopotvrđivanju kao osnove za cirkulaciju kapitala. Takođe, uspon i pad države hegemonu je zaslužan za opstanak kapitalizma.⁴

Aktuelna svetska ekonomska kriza služi kao pokazatelj moći Sjedinjenih Američkih Država (SAD), kao države hegemonu, u odnosu na one države koje se bore za status države hegemonu. Države koje pretenduju na status države hegemonu se bore za sudbinu kapitalizma, kao i za određivanje strukture svetskog poretka. Dugoročno posmatrano, slom socijalizma završetkom proteklog stoleća nije doneo blagostanje koji kapitalizam može da podrži. Borba za bolju raspodelu kapitala na svim nivoima društva je nastavljena kroz povezivanje postojećih država u podregionalne i/ili regionalne ekonomske saveze oličene u trgovinskim blokovima.

S druge strane, kretanje kapitala je doprinelo ukrštanju nacionalnih tržišta (intersection of national markets) stvaranjem lanaca velikih prodavnica u kojima se prodaje roba ne samo sa nacionalnog tržišta. Zaslužan za migraciju ljudi, dobara i usluga, kapital je odgovoran za proces deterritorijalizacije koji traži transformaciju nacionalnih granica.⁵

3 David Harvey, "The time and space of the Enlightenment project", *The Condition of Post-Modernity*, Blackwell, Oxford, 1990, pp. 245–60.

4 Immanuel Wallerstein, "Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy", *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. 24, No. 1–2, 1983, pp. 100–8.

5 John Tomlinson, "Deterritorialization: 'The Cultural Condition of Globalization'", *Globalization and Culture*, Polity Press, Cambridge, 1999, pp. 107–9.

Pored toga, kretanje kapitala, posebno u sektoru usluga, stvorilo je ne-mesta (non-places) kao rezultat cirkulacije ljudi, odnosno korisnika usluga.⁶ Tomlinson se posebno osvrće na reči Marka Ožea (Marc Augé) koji opisuje ne-mesta kao „turobna”, svedena na funkciju automatskog obavljanja usluga. S antropološkog stanovišta, ne-mesta su lokaliteti na kojima čovek nije razvio stalan socijalni razvoj. Reč je o lokalitetima poput bankomata, lokalnih prodavnica široke potrošnje, aerodroma i turističkih atrakcija.⁷

Ne-mesta su odraz postmodernizma koji, sa sociološkog stanovišta, predstavlja potrošačko društvo. Bitna odlika postmodernizma kao potrošačkog društva je negovanje duha postmaterijalističkih vrednosti kod kojih se stavlja akcenat na svojinu i samoizražavanje.⁸ Sadašnja forma globalizacije se odlikuje dobrovoljnim prihvatanjem modernističkih i postmodernističkih vrednosti od strane individualnih poluperifernih i perifernih društava.

Uvođenje demokratije, poštovanje ljudskih prava, briga za životnu sredinu i osećanje pripadanja svetu kao celini čini sadašnje forme globalizacije mogućim uprkos nejednakostima u svetskoj privredi. Činjenica je da svetsko društvo čini pluralizam kultura koje nastoje da očuvaju svoje identitete. Sukob između procesa homogenizacije i heterogenizacije u domenu kulture nameće pitanje da li će sâm proces globalizacije teći pod primatom društava centra ili će poluperiferna i periferna društva istrajavati na svom kulturnom identitetu. Drugim rečima, proces homogenizacije i heterogenizacije u domenu kulture predstavlja deo homogenog i heterogenog procesa globalizacije. Šta povezuje proces globalizacije i Srbiju?

Pošto i Srbija teži da bude jedno od modernih društava s potrebom da se poštuje njen kulturni identitet, postavlja se pitanje stvarnog doprinosa Srbije procesu globalizacije. Položaj Srbije na evroazijskom prostoru, u Evropi i u svetu daje joj šansu da aktivno učestvuje u heterogenom procesu globalizacije. Da li je Srbija uključena u proces globalizacije? Činjenica da Srbija ima ne-mesta ne znači da je ona zahvaćena procesom globalizacije. Ukoliko Srbija prihvati ulogu da učestvuje u procesu globalizacije, onda će to značiti dodatan stimulans jačanju heterogenog procesa globalizacije. Kao prilog tvrdnji da Srbija može da učestvuje u procesu globalizacije, neki naučnici poput Atlagića,

6 Ibidem, pp. 109–13.

7 Ibidem, pp. 108–17.

8 Ronald Inglehart, “Globalization and Postmodern Values”, *Washington Quarterly*, Vol. 23, No. 1, pp. 221–2.

Vesića, Hrustićeve i Dujića zastupaju tezu da Srbija predstavlja važnu kariku u tom procesu.⁹

Da li je proces globalizacije homogen ili teče u pravcu jačanja kulturnog i drugih oblika identiteta? Odgovor na postavljeno pitanje traži da se proces globalizacije shvati kao proces koji teče paralelno tako da obuhvata i prihvatanje modernističkih i postmodernističkih vrednosti, kao i njegovo prilagođavanje svakom individualnom društvu, uključujući i Srbiju. Da li je proces globalizacije osnova za raspodelu i cirkulaciju kapitala, posebno ako je predmet upravljanja na daljinu?

Nejednakosti u svetskoj privredi podstiču na dalja istraživanja i razmišljanja o raspodeli i cirkulaciji kapitala kao predmetu upravljanja na daljinu. Prema nepisanom zakonu dezintegrisane proizvodnje, kapital korporacija ili firmi, traži izvore ljudskog znanja u svetu kako bi doprineo daljem opstanku i razvoju svetske privrede. Svetska ekonomska kriza je pokazala slabost svetske privrede zato što je nejednakost u svetskoj privredi stvorila nejednakost procesa globalizacije.

S druge strane, svetska ekonomska kriza je zatekla svet podeljen na značajne trgovinske blokove i ekonomske saveze. Dok traje kriza, proces globalizacije zavisi od stepena koperativnosti država-nacija. Značajan primer koperativnosti su evropske države, kao i države Američke hemisfere. Solidarnost država u rešavanju svetske ekonomske krize otkriva da će globalizacija teći u dva moguća pravca. Prvi je dominacija korporacija ili firmi koje imaju svoje matice u državama gde su osnovane. Drugi pravac u rešavanju krize je pojačana solidarnost država unutar trgovinskih blokova.

Cilj ovog rada je pokušaj da se odgovori na pitanje da li proces globalizacije u današnjem postkolonijalnom periodu predstavlja novinu u odnosu na period britanskih i francuskih kolonija. Posebnu težinu u procesu globalizacije predstavlja slom socijalizma kao alternative kapitalizmu. Aktuelnost savremenih formi globalizacije je odsustvo fizičke kontrole nad kapitalom od strane države u kojoj se nalazi sedište kompanije ili firme. Položaj Srbije u procesu globalizacije može biti istaknut ukoliko Srbija prihvati da razvije i razradi strategiju upravljanja kapitalom, kao i ulogu istrajnog zagovornika heterogenosti procesa globalizacije.

9 Marko Atlagić, „Proces globalizacije i osnovne karakteristike srpskog narodnog karaktera”, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, br. 40, 2010; Dobrica Vesić, „Uticaj globalizacije poslovanja na privredni sistem Srbije”, *Međunarodni problemi*, vol. LXII, br. 1, 2010; Hasiba Hrustić, „Srbija i geoekonomska globalizacija”, *Zbornik matice srpske za društvene nauke*, br. 132, 2010; Ivan Dujić, „Koridor X – Izazov za strategiju Srbije prema Sredozemnom moru i Sueckom kanalu”, *Međunarodni problemi*, vol. LXI, br. 1–2, 2009.

Paradoks našeg vremena leži u brojnosti ljudske vrste. Činjenica da Zemlju naseljava skoro 8 milijardi ljudi govori da kretanje kapitala nije ograničeno samo na lokalni, nacionalni i regionalni prostor, već pokazuje tendenciju da objedini svet kao celinu. Povećanje brzine kretanja kapitala nije zavisilo samo od transporta i tehničkih pronalazaka. Brojnost ljudske vrste je bio preduslov za povećanje brzine kretanja kapitala.

Ako je pronazak točka doprineo kretanju ljudi i zaposedanju ogromnog i nepoznatog prostora, onda je stvaranje kapitala doprinelo obrazovanju nekih nacionalnih država u Evropi i Američkoj hemisferi. Jednom kada je stvoren, kapital je zavisio od brzine njegovog kretanja koju su diktirale države hegemoni u XVII, XIX i XX stoleću. Na primer, države u ulozi hegemonu poput Nizozemske i Britanije, su podsticale kretanje kapitala u planetarnim razmerama. Nekadašnje forme globalizacije koje je karakterisala ekspanzija evropskih vrednosti, zamenjene su formama međuzavisnosti u kojima kulturna međuzavisnost igra bitnu ulogu u razvoju svetskog društva.

Kapital i njegovo kretanje može da predstavlja značajnu sponu između procesa globalizacije i Srbije. Ukazujući na položaj preduzeća Srbije u odnosu na uži, geoekonomski proces globalizacije, Hrustićeva takođe ukazuje i na činjenicu da Srbija kao „mala zemlja” može da utiče na proces globalizacije.¹⁰ Planirani gasovod „Južni tok” je jedan od brojnih primera povoljnog strateškog položaja Srbije preko koga bi se dodatno proširilo kretanje kapitala izvan nacionalnih granica. Kao deo materijalizacije procesa globalizacije, gasovod „Južni tok” bi trebalo da bude argument za ostvarenje značajnih prihoda koji bi doprineli ekonomskom rastu i sveukupnoj stabilnosti Srbije.¹¹

Za Srbiju bi bio veliki izazov da spajanje gasovoda „Južni tok” s gasovodom „Nabuko” iskoristi za optimalno uključivanje u dinamičan proces geoekonomske globalizacije u pravcu cirkulacije, deterritorijalizacije i reteritorijalizacije lokalnog, nacionalnog, regionalnog i svetskog kapitala. Drugim rečima, Srbija ima šansu da pokaže sebi i svetu da je sposobna da iskoristi svoj povoljan geografski položaj. Proces globalizacije je borba za heterogen vid tog procesa koji pretpostavlja sposobnost jedne države da iskoristi svoj geografski položaj. Kako Srbija može da spoji kretanje kapitala i svoj povoljan geografski položaj?

Zakoni međunarodne trgovine pretpostavljaju da jedna država kao što je Srbija osmišljava i vodi politiku u pravcu svog povezivanja s cirkulacijom

10 Hasiba Hrustić, „Srbija i geoekonomska globalizacija”, *Zbornik matice srpske za društvene nauke*, br. 132, 2010, str. 29.

11 Ibidem, str. 35.

kapitala uz nastojanje da se ne opterećuje uticajima velikih sila u Evropi. Štaviše, da bi spojila cirkulaciju kapitala i svoj povoljan geografski položaj, Srbija treba da bude *playground* u kome bi nacionalno tržište Srbije služilo za cirkulaciju umova i kapitala.¹²

Izgrađeno na bazi kretanja kapitala, svetsko društvo trpi istovremen uticaj lokalnog i globalnog. Roland Robertson je ukazao na odnos lokalnog i globalnog govoreći o globalizaciji kao fenomenu koji obuhvata mikroprostor (lokalitet) i globalnu heterogenost.¹³ Proces globalizacije početkom ovog stoleća predstavlja međusobno spajanje i potiranje lokalnog i globalnog. Kakav je danas odnos lokalnog i globalnog?

Odnos lokalnog i globalnog je danas suptilniji nego u prethodnim stolećima zato što lokaliteti pripadaju samostalnim nacionalnim entitetima, kontinentima kao regionima i svetu kao globalnoj celini. Može se diskutovati o tome da li savremene forme globalizacije doprinose stvaranju ravnoteže između lokalnog i globalnog, pošto postoji otpor od strane lokalnog prema globalnom. Taj otpor lokalnog daje elastičnost procesu globalizacije. Kakav je odnos lokalnog u Srbiji prema globalnom?

U slučaju Srbije, otpor lokalnog prema globalnom je štetno uticao na srpsku socijalno-antropološku sredinu.¹⁴ Umesto da se pripremila za nastupajući heterogen proces globalizacije, Srbija je povezivala lokalno tako da je ono predstavljalo deo nacionalnog prostora. Kretanje kapitala u nacionalnom prostoru pretpostavlja njegovo širenje izvan nacionalnih granica.¹⁵ Lokalno u Srbiji, integrisano u nacionalni prostor, nije bilo spremno za spajanje u regionalni i svetski prostor. Prema Tripkoviću, Srbija je proces globalizacije shvatila kao nešto što pogađa njenu nezavisnost i suverenost.¹⁶

12 Ivan Dujić, „Koridor X – Izazov za strategiju Srbije prema Sredozemnom moru i Sueckom kanalu”, *Međunarodni problemi*, vol. LXI, br. 1–2, 2009, str. 87.

13 Roland Robertson, „Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity”, in: Featherstone M. et al. (eds), *Global Modernities*, Sage Publications, London, 1995, pp. 28–9.

14 Srđan Radović, „Globalizacija identiteta u zakasneloj tranziciji: predstave o Evropi i Srbiji među studentima u Beogradu”, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, Broj LIV, 2007, str. 46.

15 Immanuel Wallerstein, ‘Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy’, op. cit., p. 101.

16 Milan Tripković, „Globalizacija i Srbija”, *Sociološki pregled*, vol. XXXIV, no. 3–4, 2000, str. 69.

Nespремnost lokalnog u Srbiji da bude deo regionalnog i svetskog prostora je bila posledica vođenja javnog diskursa u pravcu samodovoljnosti nacionalnog prostora. Razmatrajući odnos Srbije prema zapadnom delu Evrope kao, uslovno rečeno, uporištu procesa globalizacije, Radović ukazuje na to da je Srbiju zadesilo „potpuno odvajanje od istorijskog toka koji je zahvatio druge postkomunističke zemlje” u njihovom nastojanju da povežu lokalno s regionalnim i globalnim prostorom.¹⁷ U stvari, stvarala se percepcija da Srbija i zapadni deo Evrope stoje okrenuti jedno protiv drugog.¹⁸ Postavlja se pitanje da li bi Srbija bila jedna od postmodernističkih društava da je pozitivno odgovorila na nastupajući heterogen proces globalizacije.

Postmodernizam je stvorio jednoobrazne vrednosti kao što su demokratija, poštovanje ljudskih prava, briga za životnu sredinu i osećanje pripadanja svetu kao potvrde da kretanje kapitala teži cirkulaciji na globalnom nivou. Sposobnost kapitala da poveže svet u jednu celinu doprinosi potrebi da se sve nacije bore za stvaranje države blagostanja.¹⁹

Trend u kome svaka nacija učestvuje u svetskom progresu kroz razvoj države blagostanja govori nam da sadašnje forme globalizacije nose veći stepen međuzavisnosti. Početkom XX stoleća proces globalizacije je bio u rukama Britanije i Francuske. SAD su tada bile gospodar ekonomske i političke situacije u Američkoj hemisferi, omogućavajući kretanje kapitala unutar Amerike kao Zapadne hemisfere. Od 1945. godine do početka ovog stoleća, SAD su bile jedna od svetskih sila koje su doprinele kretanju kapitala na globalnom nivou.

Među naučnicima se, između ostalog, vodi rasprava o tome da li je globalizacija proces ili predstavlja projekat. Ukazujući na lažnost dileme u vezi istorijskog toka globalizacije kao procesa ili projekta, Vera Vratuša-Žunjić je objasnila da je zapravo reč o opredeljenju između objektivne strukturalne nužnosti društvenih odnosa i subjektivne slobode međusobnog delovanja pojedinaca i društvenih grupa.²⁰

Ako se proces globalizacije shvati kao strukturalna nužnost društvenih odnosa koja počiva na višestrukoj međuzavisnosti, onda kapital deluje u pravcu povezivanja ljudi i dobara sa zadatkom da neguje i objedini lokalnu, nacionalnu

17 Srđan Radović, „Globalizacija identiteta u zakasneloj tranziciji: predstave o Evropi i Srbiji među studentima u Beogradu”, op. cit., str. 46.

18 Milan Tripković, „Globalizacija i Srbija”, op. cit. str. 70.

19 Ronald Inglehart, “Globalization and Postmodern Values”, op. cit., pp. 221–2.

20 Vera Vratuša-Žunjić, 1. „Lažna dilema: globalizacija proces ili projekat”, (ur.) Trkulja Jovan: *Iskušenja globalizacije*, Jovan Popović, Kikinda, 2004, str. 355.

i regionalnu međuzavisnost. To znači da višestruka međuzavisnost ne može postojati bez kapitala kao vezivnog tkiva koji doprinosi procesu globalizacije.

Nakon Drugog svetskog rata, proces globalizacije je postao rasterećen dominacije britanske i francuske kolonijalne politike namećući problem upravljanja kapitalom ili od strane korporacije/firme ili nacionalne države. Iskustvo je pokazalo da korporacije ili firme mogu ući u nacionalni privredni prostor i iskoristiti privredne resurse bez opasnosti da se naruši suverenitet tog prostora.

U slučaju da se proces globalizacije shvati kao subjektivna sloboda međusobnog delovanja pojedinaca i društvenih grupa, onda globalizacija stvara kapital na svetskom nivou. Rezultat interakcije pojedinaca i društvenih grupa je kapital koji poseduje veći stepen relativnosti u odnosu na kapital stvoren međuzavisnošću društvenih odnosa i prostornim širenjem.

Sadašnje forme globalizacije ispoljavaju tendenciju da podrže subjektivnu slobodu međusobnog delovanja pojedinaca i društvenih grupa zato što ta interakcija čini suštinu novog regionalizma u Evropi i Američkoj hemisferi. Deteritorijalizacija je, u slučaju Evropske unije (EU), pre rezultat međusobnog delovanja pojedinaca i društvenih grupa nego prostorno širenje kapitala izvan nacionalnih granica. Stvaranje regionalnog, evropskog tržišta je potvrda međusobnog poverenja mnogih državnika koji su odlučili da liberalizuju kretanje kapitala nejednakih nacionalnih ekonomija.

Deteritorijalizacija kapitala je dodatno podstakla migraciju koja je, sa svoje strane, omogućila ubrzanje procesa globalizacije stvaranjem sve većeg broja nemesta. Takođe, deteritorijalizacija je omogućila priliv, odliv i cirkulaciju umova što je imalo za posledicu stimulisanje tehnološkog napretka. Kruna tog napretka je sve veće sažimanje prostor-vreme (space-time compression) u multidimenzionalnom procesu globalizacije.

Pošto je sažimanje prostor-vreme uvek zavisilo od brzine kretanja kapitala, postavlja se pitanje da li uspon i pad države hegemonu sve više podstiče integraciju međunarodne trgovine i dezintegraciju nacionalne proizvodnje. Proces savremene proizvodnje visokotehnološke robe je dezintegrisao sam ciklus proizvodnje. Štaviše, celokupna proizvodnja nije, kao nekada, koncentrisana na teritoriji jedne države, već je razmeštena u više država.²¹

Umesto da proizvodnja robe nosi obeležje nacionalne proizvodnje, regionalna i svetska trgovina je odgovorna za razmeštanje ciklusa proizvodnje.

21 Robert C. Feenstra, "Integration of Trade and Disintegration of Production in the Global Economy", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 12, no. 4, 1998, pp. 32–41.

Postojanje više faza u proizvodnji omogućava da se te faze integrišu u državi na čijoj se teritoriji nalazi korporacija ili firma koja će prodavati proizvedenu robu pod svojim imenom. To znači da odnosna država zavisi od ulaznih parametara (inputa) koji dolaze iz sveta.

Rasprostranjenost inputa u svetu, bez fizičke kontrole države na čijoj se teritoriji nalazi korporacija ili firma, daje pečat savremenim formama globalizacije. U doba britanskih i francuskih kolonija, kompanije su tražile fizičko prisustvo metropole iz koje su vodile poreklo. Prethodne forme globalizacije su se odlikovale fizičkom kontrolom metropola nad sirovinama u svetu.

Zbog potrebe da se proizvodnja robe razmesti izvan jedne države, Srbija se suočava s mogućnošću da u ime heterogenog procesa globalizacije podeli ciklus proizvodnje s drugim državama u svom okruženju, kao i s državama Evrope. Prema Vesiću, „strateški kurs Srbije je integracija u EU i izlazak domaćih preduzeća i privrede na evropsko i svetsko tržište”.²²

Priprema Srbije za heterogen proces globalizacije podrazumeva sposobnost da se aktivira „projektni identitet” koji „nastaje kada društveni akteri grade svoj novi identitet” zasnovan na posebnosti jednog društva.²³ Srbija je razvila posebnost svog društva time što je istrajala na vrednostima koji su odlika srpskog narodnog karaktera. Te vrednosti se tiču odbrane suvereniteta države, težnje ka socijalnoj pravdi, kao i težnje ka narodnoj vlasti i demokratiji.²⁴ Da li srpski narodni karakter može da se uklopi u heterogen proces globalizacije?

Javni diskurs u Srbiji traži stimulans kako bi se Srbija privukla da učestvuje u heterogenom procesu globalizacije. Prema Hrustićevoj, Srbija „može uticati na svoju ekonomsku poziciju u procesu globalizacije ukoliko ima jasnu nacionalnu strategiju prilagođavanja i upravljanja tim procesom”.²⁵ Heterogen proces globalizacije pretpostavlja viziju o Srbiji sposobnoj da optimalno iskoristi dinamičan tok procesa globalizacije. Drugim rečima, ekonomska pozicija Srbije u procesu globalizacije traži da srpska preduzeća prevaziđu

22 Dobrica Vesić, „Uticaj globalizacije poslovanja na privredni sistem Srbije”, *Međunarodni problemi*, vol. LXII, br. 1, 2010, str. 137.

23 Miša Stojadinović, „Izazovi formiranja identiteta u savremenom društvu”, *Politička revija*, Godina (XXIII) X, vol=29, Br. 3, 2011, str. 73; Manuel Castells, “Our World, our Lives”, *The Power of Identity: The Information Age-Economy, Society, and Culture*, 2nd Edition, Wiley-Blackwell, 2010, p. 10.

24 Marko Atlagić, „Proces globalizacije i osnovne karakteristike srpskog narodnog karaktera”, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, br. 40, 2010, str. 205–6.

25 Hasiba Hrustić, „Srbija i geoekonomska globalizacija”, op. cit., str. 29.

lokalni, nacionalni i podregionalni ekonomski prostor. Da bi se to ostvarilo, neophodno je da se srpski narodni karakter dopuni vrednošću pripadanja svetu u kome se vodi stalna borba za globalnu jednakost. Heterogen proces globalizacije traži razmeštanje kapitala.

Pronalazak parne mašine, željeznice i automobila je omogućilo razmeštanje pokretnog kapitala u prethodnim formama globalizacije. Multinacionalne kompanije u sadašnjim formama globalizacije, zasnovane na investicijama, a potom i na trgovini, dobile su dodatan stimulans u razvijanju najsavremenijeg vida globalizacije – interneta.

Gery Gereffi ukazao je na tri glavna pokretača globalizacije u ekonomiji: ulaganje od strane transnacionalnih korporacija, međunarodna trgovina i internet. Ovi pokretači globalizacije su obeležili drugu polovinu XX stoleća.²⁶ Period dekolonizacije nakon Drugog svetskog rata je označio prekretnicu u upravljanju kapitalom na regionalnom i svetskom nivou. Niže cene transporta i tehničko-tehnološke inovacije su doprinele anuliranju neposredne fizičke kontrole cirkulacije kapitala od strane države koja je nekada zavisila od kapitala.

Sadašnje forme globalizacije pokazuju tendenciju primene onoga što se možda može nazvati kontrola upravljanja kapitalom na daljinu (capital management distance control) u procesu cirkulacije kapitala. Slično učenju na daljinu koje se odvija između predavača i studenta, kontrola cirkulacije pokretnog kapitala zavisi od sofisticiranosti savremene tehnologije.

Razvoj sofisticirane savremene tehnologije daje primat razvijenim ekonomijama da vrše posrednu kontrolu kretanja kapitala. Pošto zavise od kapitala, razvijene ekonomije beleže uspon i pad u broju korporacija i firmi. Prema podacima koji su naveli Bergeson i Sonet, SAD su beležile pad u broju kompanija na svetskom tržištu.²⁷

Nasuprot opadajućem broju kompanija iz SAD, Evropa i Japan su zabeležili porast broja firmi tokom druge polovine XX stoleća. To je bio rezultat njihove namere da učestvuju u posleratnom procesu globalizacije, kao i u postepenom stvaranju regionalnog kapitala. Početkom ovog stoleća proces globalizacije dobija dodatan podsticaj u vidu novog regionalizma u svetu, posebno u Evropi i Američkoj hemisferi.

26 Gary Gereffi, "Shifting Governance Structures in Global Commodity Chains, with Special Reference to the Internet", *American Behavioral Scientist*, vol. 44, no.10, 2001, pp. 1616–37.

27 Albert J. Bergeson and John Sonnett, "The Global 500: Mapping the World Economy at Century's End", *American Behavioral Scientist*, vol. 44, no.10, 2001, pp. 1604–6.

Sa stanovišta kretanja kapitala, novi regionalizam predstavlja potvrdu da kapital cirkuliše među državama regiona. Rezultat toga su regionalne celine u vidu trgovinskih blokova koji daju novu dinamiku procesu globalizacije. Posledica stvaranja trgovinskih blokova je nova dinamika svetskog poretka koji treba da se temelji na moći regiona da istakne zahtev za primatom u održavanju svetskog poretka. Aktuelna svetska ekonomska kriza može da podstakne uspostavljanje svetskog poretka u kome regionalne celine, a ne države imaju primat.

Pošto proces globalizacije nije fenomen bez presedana, sadašnje forme globalizacije se razlikuju od prethodnih po odsustvu fizičke kontrole pokretnog kapitala od strane nekadašnje države metropole, stvaranju trgovinskih blokova i borbi da se oni održe kao rezultat nestanka britanskih i francuskih kolonija, i potrebi da se heterogen proces globalizacije suprotstavi njegovom homogenom vidu.

ZAKLJUČAK

Danas, kada su ljudi zaposeli veliki deo prostora, nameće se pitanje šta činiti sa smanjenim vremenom od koga zavisi sposobnost da se odredi dalji tok procesa globalizacije. Sažimanje prostor-vreme kao da traži novu koncepciju u upravljanju prostorom i kalkulisanju s vremenom. Svetska ekonomska kriza upozorava na obazrivost u vezi s cirkulacijom kapitala.

Smanjeno vreme primorava na potragu za najpodesnijim alternativama u pravcu usporavanja cirkulacije kapitala zato što postoji opasnost da se pređe granica kontrole njegovog kretanja. Takođe, smanjeno vreme može se negativno odraziti i na opstanak ljudske vrste. Ako brzinu kretanja kapitala posmatramo u kontekstu sniženih cena transporta, primetićemo porast gustine saobraćajnih mreža koje uzimaju ljudske živote.

Zbog svog povoljnog geografskog položaja, Srbija predstavlja važan deo regionalne i svetske saobraćajne mreže koja omogućava kretanje kapitala. Saobraćaj u Srbiji pokazuje značajnu tendenciju u pravcu podsticanja kretanja kapitala stvarajući mogućnost za njegovu neizbežnu i slobodnu deteritorijalizaciju i reteritorijalizaciju. Srbija ima šansu da na nov i drugačiji način odbrani svoj suverenitet i opravda posedovanje prostora u vidu povoljnog geografskog položaja – učestvovanjem u heterogenom procesu globalizacije.

Posedovanje prostora ne mora da se verifikuje ubrzanom cirkulacijom kapitala. Tehničko-tehnološki napredak u komunikacijama štedi smanjeno vreme i daje poseban podsticaj razvoju savremenih formi globalizacije.

Fleksibilnost međuljudskih odnosa daje svojevrstan pečat svetskom poretku čije usavršavanje zavisi od sposobnosti da se pronađe način uštede preostalog vremena kako bismo uživali u blagodetima savremenih formi globalizacije.

LITERATURA

1. Atlagić Marko, „Proces globalizacije i osnovne karakteristike srpskog narodnog karaktera”, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, br. 40, 2010.
2. Bergeson J. Albert and Sonnett John, “The Global 500: Mapping the World Economy at Century’s End”, *American Behavioral Scientist*, vol. 44, no.10, 2001.
3. Castells Manuel, “Our World, our Lives”, *The Power of Identity: The Information Age - Economy, Society, and Culture*, 2nd Edition, Wiley-Blackwell, 2010.
4. Dujić Ivan, „Koridor X – Izazov za strategiju Srbije prema Sredozemnom moru i Sueckom kanalu”, *Međunarodni problemi*, vol. LXI, br. 1-2, 2009.
5. Feenstra C. Robert, “Integration of Trade and Disintegration of Production in the Global Economy”, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 12, no. 4, 1998.
6. Gereffi Gary, “Shifting Governance Structures in Global Commodity Chains, with Special Reference to the Internet”, *American Behavioral Scientist*, vol. 44, no.10, 2001.
7. Harvey David, “The time and space of the Enlightenment project”, *The Condition of Post-Modernity*, Blackwell, Oxford, 1990.
8. Hrustić Hasiba, „Srbija i geoe ekonomska globalizacija”, *Zbornik matice srpske za društvene nauke*, br. 132, 2010.
9. Inglehart Ronald, “Globalization and Postmodern Values”, *Washington Quarterly*, vol. 23, no. 1, 2000.
10. Radović Srđan, „Globalizacija identiteta u zakasneloj tranziciji: predstave o Evropi i Srbiji među studentima u Beogradu”, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, Broj LIV, 2007.
11. Robertson Roland, “Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity”, in: Featherstone M. et al. (eds), *Global Modernities*, Sage Publications, London, 1995.
12. Stojadinović Miša, „Izazovi formiranja identiteta u savremenom društvu”, *Politička revija*, Godina (XXIII) X, vol=29, Br. 3, 2011.
13. Tomlinson John, “Deterritorialization: ‘The Cultural Condition of Globalization’”, *Globalization and Culture*, Polity Press, Cambridge, 1999.
14. Tripković Milan, „Globalizacija i Srbija”, *Sociološki pregled*, vol. XXXIV, no. 3-4, 2000.
15. Vesić Dobrica, „Uticaj globalizacije poslovanja na privredni sistem Srbije”, *Međunarodni problemi*, vol. LXII, br. 1, 2010.

16. Vratuša-Žunjić Vera, „Lažna dilema: globalizacija proces ili projekat”, (ur.) Trkulja Jovan: *Iskušenja globalizacije*, Jovan Popović, Kikinda, 2004.
17. Wallerstein Immanuel, “Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy”, *International Journal of Comparative Sociology*, vol. 24, no.1–2, 1983.

Ivan DUJIĆ

GLOBALISATION AS AN UNAVOIDABLE PROCESS?

ABSTRACT

People's tendency to conquer space has not just been a reflection of their intention to impose their rule over it, but also to utilise it for the establishment of multiple relationships. Since the 17th century the conquered space has served for development of many forms of capital that produced current forms of globalisation. The period of colonial conquests was an attempt to link the huge area into a whole. The outcome of this attempt is an on-going process of globalisation. After the Second World War the process of globalisation was marked by creation of global society in which Serbia should play a constructive role. Space-time compression and the post-modern era require capital management distance control. Global economic crisis supports the process of globalisation towards mutual solidarity.

Key words: Space, capital, capitalism, globalisation, global society, space-time compression, global economic crisis, Serbia